

ارزیابی پایداری روستاهای حوزه نفوذ شهرهای میانه اندام با استفاده از روش AHP (مطالعه موردی: شهر سقز) بختیار خسروی^۱

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

اسماعیل صفر علیزاده

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

هیمن طاعتی

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۳/۲۰

چکیده

ارزیابی و توسعه پایدار عمدتاً دو رکن جدایی‌ناپذیر قلمداد می‌شوند که با همکاری هم در حل مشکلات اجتماعی، اقتصادی و منابع مهم که بخش زیادی از سکونت‌گاه‌های شهری و روستایی جهان را درگیر کرده‌اند، از اثربخشی بسیار زیادی برخوردار هستند. سکونت‌گاه‌های انسانی تحت تأثیر عوامل و نیروهای فضا ساز همواره با تأثیرپذیری از فرآیندهای درونی و بیرونی مختلف در حال تغییر و تحول بوده‌اند توسعه پایدار به مفهوم حرکت بر محور انسان-محیط است و توسعه امکانات اقتصادی با توجه به ملاحظات محیطی و عدالت اجتماعی را مورد توجه قرار می‌دهد شهرهای میانی با توجه به شرایط منطقه‌ای و محلی که در آن قرار می‌گیرند و با پذیرش کارکردهایی که از جنبه‌های مختلف سازمانی- نهادی، خدماتی، جمعیتی، زیست‌محیطی، مدیریت سرزمین، اجتماعی، اقتصادی و فضایی بر عهده می‌گیرند اهمیت و جایگاه ویژه‌ای را در سلسله‌مراتب سکونت‌گاهی داشته و به‌عنوان پل ارتباطی بین شهرهای بزرگ و سکونت‌گاه‌های رده پایین و تسهیل‌کننده جریان‌های مختلف عمل می‌کنند پژوهش حاضر به بررسی وضعیت پایداری روستاهای حوزه نفوذ شهر میانی سقز از سه بعد اقتصادی، اجتماعی و محیطی با توجه به شاخص‌های مطرح شده می‌پردازد. شهر میانی سقز به دو حوزه نفوذ مستقیم و حوزه نفوذ غیرمستقیم تقسیم شده است که با توجه به هر حوزه، با استفاده از روش تصادفی اعداد روستاهای نمونه انتخاب شده با توجه به ابعاد ذکر شده مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. روش تحقیق در این پژوهش از نوع مطالعات کاربردی است که از دو روش، آزمون t-test و مدل AHP استفاده شده است که در ادامه با طرح سؤالات و فرضیات تحقیق و در نهایت آزمون و تحلیل نتایج مشخص شد روستاهای واقع در حوزه نفوذ شهر سقز در سطح متوسطی قرار دارد.

واژگان کلیدی: ارزیابی، توسعه پایدار، روستا، حوزه نفوذ، شهر سقز.

مقدمه

سکونت‌گاه‌های انسانی تحت تأثیر عوامل و نیروهای فضا ساز همواره با تأثیرپذیری از فرآیندهای درونی و بیرونی مختلف در حال تغییر و تحول بوده‌اند. در این میان سکونتگاه‌های روستایی به‌عنوان جزئی از نظام‌های جغرافیایی که خود متشکل از اجزای مرتبط به یکدیگرند متأثر از موقعیت و جایگاه مکانی - فضایی، نحوه تعامل و روابط چندجانبه با سایر سکونتگاه‌ها در گذر زمان همواره دستخوش تحول شده‌اند (Yari, 2011: 90). اگرچه روند شکل‌گیری و نحوه تکوین ساختار - عملکردی روستاها در گذشته به صورت تدریجی بوده است، طی دهه‌های اخیر سازمان‌یابی فضایی و عملکرد نظام سکونتگاهی روستایی از یک طرف متأثر از تحولات اقتصادی - اجتماعی در نظام جهانی بوده و از طرف دیگر متأثر از سیاست‌ها و برنامه‌های دولت و سازمان‌هاست. روستاها نیز در عصر حاضر با تحولات گسترده‌ای روبرو شده‌اند (Hashemi et al., 2011: 98).

یکی از متغیرهایی که در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد، پایداری روستایی می‌باشد، مفهوم توسعه‌ی پایدار به‌عنوان چارچوبی برای تبیین و شناخت روند توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و مدیریت منابع طبیعی در سراسر جهان مطرح شده است. توسعه پایدار روستایی یکی از اهداف اساسی سیاست‌گذاری‌های کلان در همه کشورها و بخصوص در ایران است. توسعه پایدار یک مفهوم کلی و در ارتباط با ابعاد مختلف زندگی روستاییان و همچنین رابطه این ابعاد با محیط پیرامون می‌باشد (Farahani, 2006: 9).

شهرهای میانی با توجه به شرایط منطقه‌ای و محلی که در آن قرار می‌گیرند و با پذیرش کارکردهایی که از جنبه‌های مختلف سازمانی - نهادی، خدماتی، جمعیتی، زیست‌محیطی، مدیریت سرزمین، اجتماعی، اقتصادی و فضایی بر عهده می‌گیرند اهمیت و جایگاه ویژه‌ای را در سلسله‌مراتب سکونت‌گاهی داشته و به‌عنوان پل ارتباطی بین شهرهای بزرگ و سکونت‌گاه‌های رده پایین و تسهیل‌کننده جریان‌های مختلف عمل می‌کنند و در این راستا به دلیل اهمیت و جایگاه ویژه آن‌ها در سلسله‌مراتب سکونت‌گاهی و عملکردهایی که می‌تواند در سازماندهی سرزمین و رسیدن به اهداف آمایش سرزمین مؤثر باشد مستلزم شناخت تأثیرات هر چه بیشتر آن‌ها چه در فضای سرزمینی و چه به لحاظ ساختار درونی در محتوای شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فضایی خاص هر شهر می‌باشد (Karim et al., 2009: 157).

حال این پرسش اساسی مطرح است که سکونتگاه‌های روستایی واقع در حوزه نفوذ شهرهای مختلف (بزرگ، میانی و کوچک) با توجه به نقش و کارکردها و تأثیراتی که هر کدام از شهرهای با اندازه مختلف می‌تواند بر نقاط روستایی داشته باشند چه سطحی از پایداری را تجربه کرده‌اند و آیا اصولاً تأثیرات شهرها بر روستاها بیشتر در راستای پایداری نمودن ابعاد مختلف زندگی روستایی (اجتماعی، اقتصادی) بوده است یا در راستای ناپایداری نمودن چنین سکونتگاه‌هایی؟ در راستای تبیین پرسش فوق، سکونتگاه‌های روستایی واقع در حوزه نفوذ شهرهای میانی به واسطه روابط و تعاملاتی که با شهر مرکزی دارند و نیز نقشی که در تأمین غذایی منطقه پیرامون بر عهده می‌گیرند بنابراین به واسطه تعاملات عدیده‌ای که از آن برخوردارند دارای کارکرد، سیما و ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی خاص خود بوده و شرایط توسعه‌ای خاص خود را دارا می‌باشند؛ بنابراین به نظر می‌رسد فرایند توسعه

سکونتگاه‌های روستایی واقع در حوزه عملکرد مستقیم و غیرمستقیم شهرها به تناسب جایگاه آن‌ها در سطح مختلف سلسله‌مراتب شهری تفاوت‌های اساسی یافته است و هر یک روندی متفاوت طی کرده‌اند. در این میان شهر سقز در شمال غرب کشور به واسطه نقش و جایگاهی که دارد و به واسطه موقعیت میان راهی خود و عبور مسیرهای ترانزیتی شمال غرب به غرب و جنوب غرب کشور از آن طی دهه‌های اخیر با رشد و گسترش قابل توجهی همراه بوده است و به نوعی به‌عنوان یک شهر میانه اندام نقش مرکزیت قابل توجهی پیدا نموده است به طوری که بعد از شهر سنندج، به‌عنوان دومین شهر استان کردستان در منطقه شمال استان کردستان و جنوب استان آذربایجان غربی عرض اندام نموده است. چنین رشد و گسترش قابل توجه باعث شده که تعدادی از روستاهای اطراف نیز به شهر ملحق شده و در حال حاضر به‌عنوان محله‌هایی از شهر شناخته شوند. این در حالی است که سایر روستاهای دور و نزدیک آن نیز از تأثیرات اقتصادی، اجتماعی شهر سقز به دور نمانده و مشاهدات و بررسی‌های اولیه نشان از تأثیر قابل توجه این شهر میانی بر سکونتگاه‌های روستایی اطراف خود است. به ویژه در سال‌های اخیر با تبدیل شدن این شهر به‌عنوان یکی از مراکز اصلی فعال تجاری و اقتصادی در منطقه غرب کشور در کنار توسعه و گسترش سیستم حمل و نقل عمومی به مناطقی فراتر از محدوده شهر و همچنین توسعه زیرساخت‌های ارتباطی تأثیرات این شهر هم به خاطر وابستگی‌هایی که از نظر تأمین مواد غذایی و نیروی کار و هم به واسطه ارائه خدمات به مراکز روستایی اطراف خود این تأثیرات دوچندان شده است؛ اما اینکه آیا این تأثیرات در راستایی پایداری سکونتگاه‌های روستایی بوده است یا نه مسئله‌ای است که تاکنون کمتر به آن پرداخته شده است. بدین‌سان این تحقیق به دنبال این بحث اساسی است که روستاهای واقع در حوزه نفوذ شهرهای میانی با توجه به شرایط اقتصادی، اجتماعی، خاص خود و همچنین با توجه به تأثیراتی که شهر مرکزی از ابعاد مختلف بر آن‌ها داشته است چه سطحی از پایداری را تجربه کرده‌اند؛ و اصولاً وسعی دارد تا سؤالات زیر بتواند پاسخ دهد:

- وضعیت پایداری در روستاهای واقع در حوزه نفوذ شهر میانی سقز چگونه است؟
- آیا تفاوت معناداری بین پایداری روستاهای واقع در حوزه نفوذ مستقیم و روستاهای واقع در حوزه نفوذ غیرمستقیم شهر میانی سقز وجود دارد؟
- نقش مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، در پایداری روستاها چگونه می‌باشد و آیا تفاوت معناداری در میزان تأثیرگذاری آن‌ها مشاهده می‌شود؟

رویکرد نظری پژوهش

توسعه پایدار روستایی

توسعه پایدار به معنی اداره و بهره‌برداری صحیح و کارا از منابع پایه، طبیعی، مالی و نیروی انسانی برای دستیابی به الگوی مطلوب است و با به‌کارگیری امکانات فنی، ساختار و تشکیلات مناسب برای رفع نیاز نسل امروز و آینده به طور مستمر و رضایت‌بخش می‌کوشد. هدف اصلی توسعه پایدار تأمین نیازهای اساسی، بهبود، ارتقاء سطح زندگی برای همه، حفظ اداره بهتر سرزمین‌ها، آینده امن‌تر و سعادت‌مندتر ذکر شده است. این هدف خود متضمن تناقضی

است که بسیاری آن را از خصوصیات اصلی واژه توسعه پایدار می‌دانند؛ تأمین رشد لازم برای بهبود سطح زندگی عموم و آینده‌ای مرفه‌تر و در عین حال همراه با حفظ سرزمین، لیکن موضوع این است که با تغییراتی که بشر در محیط و بستر طبیعی خود پدید آورده است، به چنان مرحله بحرانی از تاریخ خود رسیده است که ادامه حیات سالم در کره زمین را مستلزم تجدید نظر در فرضیاتی قرار می‌دهد که مدل‌های رایج برنامه‌ریزی و توسعه بر پایه آن‌ها قرار گرفته‌اند. توسعه پایدار به‌عنوان یک سیستم مطرح است که علاوه برداشتن مدیریت قوی در بهره‌برداری از منابع برای تأمین نیاز مردم کیفیت محیط را حفظ نماید.

تجربه توسعه در کشورهای جهان سوم حداقل در بخش روستایی نشان می‌دهد که نحوه نگرش به توسعه و روش‌ها و راهبردهای اتخاذ شده نقش کلیدی در موفقیت یا عدم موفقیت برنامه‌های توسعه دارد. بسیاری از صاحب‌نظران دلیل عدم موفقیت در بهبود وضعیت جامعه روستایی و شکست برنامه‌های توسعه در روستاها را به نحوه نگرش به توسعه روستایی و راهبردهای اتخاذ شده مربوط می‌دانند. پس مفهوم توسعه در فرآیند زمانی همواره به سوی عمیق‌تر شدن، جامع شدن، چندبعدی نگری، در برگرفتن شرایط و عوامل ساختاری و مردمی‌تر شدن حرکت کرده است. اگر در چه آغاز نگرش توسعه بیشتر سخت‌افزاری بود ولی امروزه بررسی فاکتورهای توزیعی، بیانگر توجه بیشتر توسعه نسبت به برابری در توزیع ثمرات رشد اقتصادی و اهمیت بیشتر قائل شدن به جنبه‌های نرم‌افزاری هنجاری - رفتاری توسعه است (Bond, 2001: 362).

حوزه نفوذ

حوزه نفوذ در ابعاد متعددی نظیر حوزه جغرافیایی، اداری، سیاسی، فرهنگی، کالبدی، خدماتی، فعالیتی و غیره به کار گرفته شده است به طور مثال منطقه جغرافیایی یک فضای جغرافیایی است که به لحاظ خصوصیات آب و هوایی اکولوژیکی همگن و دارای مشخصاتی یک سان است منطقه اداری سیاسی یک فضای جغرافیایی است که بر اساس ضوابط و معیارهای سیاسی-اداری به صورت مصنوعی تقسیم‌بندی شده‌اند. حوزه را معمولاً یک محدوده می‌پندارند که غالباً محدوده ثابت مورد نظر است مثل تقسیمات کشوری. در مجموعه‌های انسانی، کنش و واکنش‌های فعالیت‌ها حوزه‌های فعالیتی را به وجود می‌آورد که برای فعالیت‌های مختلف یکسان نیست یعنی محدوده حوزه‌های زیست تغییر می‌کند و در برخی مواقع به علت ارتباطات گوناگون و یا اثرات فرهنگی اثر ساختاری در فرسنگ‌ها فاصله نمودار می‌شوند.

حوزه نفوذ هر سکونت‌گاه مستقیماً با استقرار خدمات در آن سکونت‌گاه ارتباط دارد. این ارتباط البته کاملاً دو سویه است، بدین معنی که افزایش گسترده نفوذ جغرافیایی و جمعیتی یک سکونت‌گاه موجب فراهم شدن زمینه آستانه-های بالاتری برای عرضه کالا و خدمت در آن سکونت‌گاه می‌شود. در مقابل با استقرار یک خدمت کمیاب در یک سکونت‌گاه، زمینه‌های کشش و جاذبه بیشتری برای آن فراهم می‌گردد تا مصرف‌کنندگان را از فواصل دورتری به سوی خود بکشد و در نتیجه بر گستره نفوذ سکونت‌گاه بیفزاید. این ارتباط متقابل بین حوزه نفوذ و جای‌گیری

خدمات موجب می‌شود تا استقرار خدمات با سطوح آستانه‌ای متفاوت، متناسب با توان و ظرفیت‌ها در هر ناحیه و سکونت‌گاهی به اشکال گوناگون سازمان‌یابی شود.

به سخن دیگر، شهر برای دست‌کم گروهی از کالاها و خدمات معین، دارای حوزه‌های نفوذ متعددی است که گستره این حوزه‌های متعدد در بخش‌های وسیعی بر یکدیگر هم‌پوشی دارند لیکن در فضاها دیگر، این هم‌پوشی دیده نمی‌شود. به‌عنوان مثال، هنگامی که کالاها و خدمات اولیه با آستانه پایین مدنظر باشد، مرزهای حوزه نفوذ، تنها تا فاصله کمی از شهر قرار می‌گیرد. زیرا برای دست‌یابی به چنین کالا و خدماتی، مصرف‌کنندگان حاضرند تنها هزینه‌های اندکی برای رفت و آمد بپردازند. از این رو مرز حوزه نفوذ این گروه از کالاها و خدمات در اطراف شهر و تا فاصله‌ای که زمان و هزینه دسترسی مقرون به صرفه باشد، قرار می‌گیرد؛ اما خدمات و کالاهایی که نیازمند آستانه‌های بالاتر برای ظهور در شهرند، ناگزیر به وسعت و جمعیت بیشتری نیاز دارند؛ از این رو استقرار و ظهور آن‌ها متضمن گستره وسیع‌تری به منظور کشش مصرف‌کنندگان بیشتر است (Iranian Urban Planning and Architecture Studies and Research Center, 2003: 12).

حوزه‌ی نفوذ شهرها

حوزه نفوذ عبارت از ناحیه‌ای است که یک مکان مرکزی قادر است مصرف‌کنندگان را از آن ناحیه به سوی خود کشیده و کالا و خدمات تولید و عرضه شده در مکان مرکزی را در گستره‌ی ناحیه موردنظر توزیع کند. اصطلاحات معادلی که برای این واژه در ادبیات نظریه مکان مرکزی بکار رفته عبارت‌اند از: بازار ناحیه، قلمرو (حوزه) نفوذ، ناحیه تابع، پس‌کرانه، حوزه‌ی شهری و واژه‌ی آلمانی Umland به معنی پیرامون (Ward, 2000, P.124).

در بررسی حوزه‌های نفوذ شهرها در طرح کالبدی منطقه‌ای عموماً از دو روش نظری و تجربی بهره می‌گیرند. برای این کار معمولاً از مدل جاذبه استفاده می‌شود. بر اساس این مدل که با الهام از نظریه جاذبه عمومی نیوتون پیشنهاد شده، نیروی کشش و جاذبه هر شهر با اندازه جمعیتی (یا سنجه‌هایی مشابه نظیر تعداد شاغلین در بخش خدمات، تعداد فعالین اقتصادی و...) آن شهر رابطه مستقیم و با مجذور فاصله از شهر موردنظر رابطه معکوس دارد. بدین ترتیب اولاً هرچه یک شهر از نظر جمعیت بزرگ‌تر باشد به سبب داشتن «جرم» بیشتر دارای حوزه کشش بزرگ‌تری خواهد بود و ثانیاً قدرت کشش یک شهر هرچه از آن دورتر شویم، کمتر می‌شود. به طوری که در جایی به طور کلی نیروی کشش به حداقل رسیده و کشش مصرف‌کنندگان به سوی شهر دیگر شروع می‌شود. «ریلی»، این نقطه را که مرز حوزه نفوذ و کشش شهر را معین می‌کند، نقطه‌ی شکست نامیده می‌شود. برای تعیین حوزه نفوذ نظری شهر به روش مدل جاذبه، ابتدا جدول ماتریسی از فاصله شهرهای منطقه از یکدیگر تهیه می‌شود (Iranian Urban Planning and Architecture Studies and Research Center, 2003: 24).

روابط شهر و روستا

در عصر سنت روابط متعادلی بین شهر و روستا وجود داشته است اما در عصر مدرن خصوصاً در کشورهای جهان سوم وابستگی شهرها روز به روز از روستاها (خصوصاً روستاهای پیرامون) کمتر می‌گردد. این امر نه تنها موجب

عقب‌ماندگی روستاها و مهاجرت می‌گردد بلکه این عدم تعادل منشا نابرابری جهان اجتماعی است (Sarami, 2006: 2).

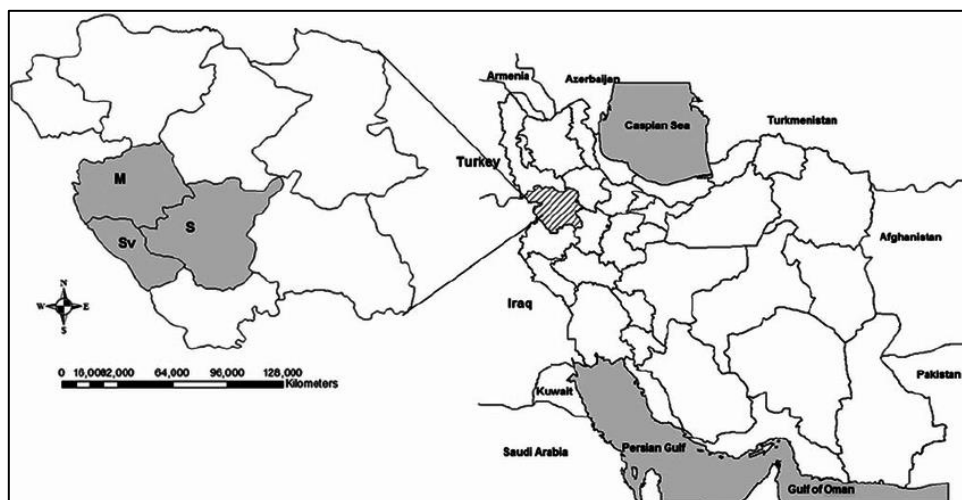
شکل‌گیری و تحول فضاهای جغرافیایی تحت تأثیر و روابط و مناسبات میان ساخت‌های جغرافیایی است. تجزیه و تحلیل فرایند مناسبات فضاهای جغرافیایی به درک شیوه‌های سازمان بندی در فضا منتهی می‌شود. مناسبات شهر و روستا از جمله عواملی هستند که تحت کنترل نظام‌های خاص اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی ماهیت‌های مختلفی دارند. درک فرایند شهر گرایی و بررسی عوامل ضعف بنیان‌های اقتصادی و تولیدی روستاها و همچنین برنامه‌ریزی در جهت بهبود وضعیت مذکور نیازمند شناخت همه جانبه از فرایند شکل‌گیری و تحولات فضاهای جغرافیایی است. نقش شهرهای میانه اندام

تجربیات جهانی نشان می‌دهد که بی‌توجهی به نقش شهرهای میانی هم‌زمان با ارونند فرایند شهرنشینی به قطبی شدن کشور و پدیده بزرگسری و بروز عدم تعادل‌های شدید در نظام اسکان به دور ماندن بخش‌هایی از سرزمین از روند توسعه و ایجاد شکاف بین مناطق شهری و نیز روستایی می‌شود در دیدگاه‌های تبیین‌کننده فرایند توسعه منطق‌هایی، موضوع توازن در توسعه و آرایش متعادل فعالیت‌ها در فضا، از اهمیت خاصی برخوردار است. در بحث تمرکززدایی یکی از پایه‌ای‌ترین مباحثی که مطرح شده، لزوم نگرش به بخش‌های میانی سلسله‌مراتب سکونتگاه‌هاست که در این میان شهرهای متوسط، نیازمند توجه ویژه‌ای هستند (Hatami Nejad et al., 2011: 44). شهرهای میانی از نظر اجتماعی بخشی از ویژگی‌های مربوط به شهرهای بزرگ و بخش از ویژگی‌های مربوط به شهرهای کوچک و روستا - شهرها را در خود دارند و از نظر اقتصادی، مستعد برتری فعالیت‌های تجاری و خدماتی همراه با اشتغال در صنایع کارخانه‌ای که عمدتاً در بخش صنایع با مقیاس کوچک تمرکز یافته هستند (Shokooei and Bagheri, 2000: 89) اصلی‌ترین معیار برای تعریف شهرهای میانی اندازه جمعیتی آنهاست به طوری که: اغلب شهرهای بین ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار را به حساب می‌آورند. راندینلی، یکی از نظریه‌پردازان شهرهای میانی معتقد است که شایسته‌ترین معیار برای تعریف شهرهای میانی اندازه نسبی جمعیت است که با تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای به دست می‌آید (Mohammadi Khabazan, 1991: 44). تعریف راندینلی که حاصل بررسی‌های انجام شده در مورد ۳۱ شهر در ۱۷ کلان شهر جهان است، شهرهای متوسط را در دامنه‌ای گسترده در بر می‌گیرند: شهرهایی با جمعیت بیش از صد هزار نفر به استثنای بزرگ‌ترین شهر (Taqvae et al., 2004: 17) او بر این باور است که تقویت شهرهای متوسط و پیوندهای آنان با شهرهای کوچک‌تر و شهرک‌ها، می‌تواند موجب توسعه‌ی متعادل از پایین به بالا شود (Hackenberg 1982: 140-186).

محیط مورد مطالعه

سَقَز یکی از شهرهای شمال غربی ایران در شمال استان کردستان است. این شهر در شمال غربی سنندج و در فاصله ۱۹۸ کیلومتری آن واقع است. از شمال به آذربایجان غربی (شهر بوکان)، از غرب به شهر بانه و منطقه ایل گورک و حدود شهرستان سردشت، از جنوب به منطقه سرشیو و مریوان و از شرق به تکاب افشار منتهی می‌شود. سقز در

شمال غربی و در فاصله ۱۸۷ کیلومتری مرکز استان یعنی سنندج قرار دارد این شهر از شمال به آذربایجان غربی و شهر بوکان، از غرب به بانه، از جنوب به مریوان و از شرق به دیوان دره محدود شده است. شهرستان سقز در شمال استان کردستان واقع شده و دومین شهر این استان می باشد. با وسعتی حدود ۴۴۴۴ کیلومتر مربع در شمال غرب، شمال و شمال شرق به ترتیب با شهرهای بوکان، شاهین دژ و تکاب (استان آذربایجان غربی) هم مرز می باشد، در شرق با دیواندره و در جنوب با مریوان مرز مشترک دارد، همچنین در حاشیه ی جنوب غربی به کردستان عراق چسبیده است و در غرب با شهر بانه همسایه است.

نقشه ۱: موقعیت استان کردستان Source: <https://www.researchgate.net>

این شهر در ۴۶ درجه و ۱۷ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۶ درجه و ۱۴ دقیقه عرض جغرافیایی از خط استوا واقع شده است. ارتفاع آن از سطح دریا ۱۴۷۶ متر است و نسبت به تهران ۲۵ درجه و ۲۷ دقیقه طول غربی فاصله دارد. در ناحیه ای کوهستانی و مرتفع بین ارتفاعات نامنظم سلسله جبال زاگرس واقع شده، در جنوب این شهر کوه های هیجانان و در غرب آن کوه های ملقرنی گسترده اند. بر اساس آمار ارائه شده سال ۱۳۹۵ شهر سقز با جمعیت ۱۶۵ ، ۲۵۸ تن پس از سنندج، دومین شهر پرجمعیت استان کردستان است. زبان و گویش مردم سقز، کردی سورانی است. در سال ۱۳۷۰ شمار شهرنشینان شهرستان سقز حدود ۱۰۰ ، ۱۱۳ تن بوده است و جمعیت روستاییان آن هم برابر با ۲۰۰ ، ۶۷۹ تن بوده که جمعاً کل شهرستان دارای جمعیتی برابر با ۱۶۰ هزار تن داشته است؛ اما با تغییرات حاصل در روستاهای خوش آب و هوا و ایجاد و احداث راه های آسفالت روستایی و برق کشی و مخابرات و دیگر امکانات، تمایل مردم به سکونت در روستاها بیشتر شده است.

شهرستان سقز دارای سه بخش: مرکزی، زیویه و سرشیو می باشد.

۱. بخش مرکزی شامل دهستان های میرده به مرکزیت روستای میرده، ترجان به مرکزیت روستای قهرآباد سفلی، تموغه به مرکزیت روستای تموغه، سرا به مرکزیت روستای سرا می باشد.

۲. بخش سرشیو شامل دهستان های چهل چشمه غربی به مرکزیت دگاگاه، ذوالفقار به مرکزیت حسن سالاران می باشد.

یافته‌های پژوهش

این تحقیق از نوع مطالعات کاربردی است. در این راستا با توجه به ماهیت موضوع که از نوع تحقیقات ارزیابی است و همچنین با توجه به ماهیت سؤالات و فرضیات تحقیق که از گونه سؤالات و فرضیات آماری هستند، بنابراین روش انجام این تحقیق از نوع روش پیمایشی است که در چارچوب آن از روش‌ها و آزمون‌های آماری جهت آزمون فرضیات استفاده خواهد شد. با توجه به ماهیت تحقیق، اطلاعات مورد نیاز نیز از طریق روش‌های میدانی پیمایشی (پرسشنامه) جمع‌آوری خواهد شد. علاوه بر آن با توجه به اینکه در این تحقیق سطح پایداری روستاها به واسطه دوری و نزدیکی آن‌ها به شهر مرکزی مورد بررسی و مقایسه قرار خواهند گرفت بنابراین مطالعه حاضر مطالعه‌ای تطبیقی نیز می‌باشد. جهت عملیاتی ساختن این تحقیق و همچنین پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیات از روش‌های آماری و غیر آماری استفاده خواهد شد. در این راستا از روش‌های و مدل‌های تعیین حوزه نفوذ جهت مشخص نمودن حوزه نفوذ مستقیم و غیرمستقیم شهر سقز استفاده خواهد شد. همچنین از آزمون‌های آماری t-Independent Samples Test برای آزمون معناداری مؤلفه‌های پایداری و از تکنیک ahp در نرم‌افزار Expert choic نیز برای آزمون تفاوت پایداری در روستاهای واقع در حوزه نفوذ مستقیم و غیرمستقیم شهر سقز استفاده خواهد شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در برگیرنده دو بخش توصیفی و تحلیلی می‌باشد، بدین صورت که ابتدا در بخش توصیفی، با استفاده از روش‌های آمار توصیفی به ارائه نتایج توصیفی حاصل از یافته‌های پرسشنامه‌ای و نیز اطلاعات اخذ شده از سازمان‌های زی ربط به صورت جداول و نمودارها پرداخته شده است و در بخش دوم با بهره‌گیری از روش‌های آمار استنباطی t-Independent Samples Test و تکنیک AHP به تحلیل و آزمون سؤالات و چگونگی روابط بین متغیرها تحقیق پرداخته شده است.

نتایج موجود در این بخش از پژوهش ضمن آنکه سیمای پایداری سکونت‌گاه‌های روستایی شهر سقز را در وضع موجود به نمایش گذارده است به ارزیابی عوامل و متغیرهای مؤثر بر پایداری آن‌ها نیز پرداخته است و در نهایت به ارائه جمع بندی و نتیجه از یافته‌های تحقیق گردیده است.

مفهوم	ابعاد	شاخص	میانگین	انحراف معیار
اجتماعی		امنیت اجتماعی	۲/۴۸	۰/۲۹۴
		مسئولیت پذیری	۲/۳۶	۰/۵۷۶
		مشارکت	۲/۵۴	۰/۵۵۲
		همبستگی	۳/۱۱	۰/۵۵۸
		اعتماد	۲/۳۷	۰/۷۵۷
اقتصادی		رفاه اجتماعی	۳/۲۳	۰/۵۸۳
		تعلق مکانی	۴/۳۴	۰/۴۴۷
		رضایت از زندگی	۳/۸۶	۰/۳۵۶
		سازگاری درآمد با نیاز	۳/۴۹	۰/۵۰۶
		اثر بخشی فعالیت‌ها	۳/۴۷	۰/۵۶۶
		سازگاری تولید با مصرف	۳/۵۰	۰/۳۸۴
		امنیت غذایی	۳/۳۰	۰/۷۱۲

رضایت‌مندی اقتصادی	۲/۸۰	۰/۴۲۶
تنوع فعالیت اقتصادی	۳/۱۴	۰/۵۹۰
موجودیت منابع طبیعی	۱/۷۸	۰/۶۱۶
آسیب‌پذیری از بلایای طبیعی	۱/۹۱	۰/۳۹۰
تناسب کاربری اراضی	۳/۱۱	۰/۵۴۶
توزیع منابع طبیعی	۲/۹۳	۰/۷۷۷
کارایی منابع طبیعی	۱/۷۸	۰/۶۱۶
تنوع منابع طبیعی	۳/۰۷	۰/۵۹۱
حفاظت از چشم‌اندازهای طبیعی	۳/۱۳	۰/۷۲۲
بهداشت محیط	۳/۴۸	۰/۲۹۴

جدول ۱: میانگین وزن شاخص‌ها 2020 Research Findings, Source

بر اساس مطالعات انجام گرفته شاخص‌های متعددی در ابعاد سه گانه برای توسعه پایدار مطرح شده که در جمع‌بندی از آن‌ها می‌توان شاخص‌های جدول (۱) را ارائه نمود.

جمع‌بندی از نظر پاسخ‌گویان و محاسبه مقایسات زوجی مرکب

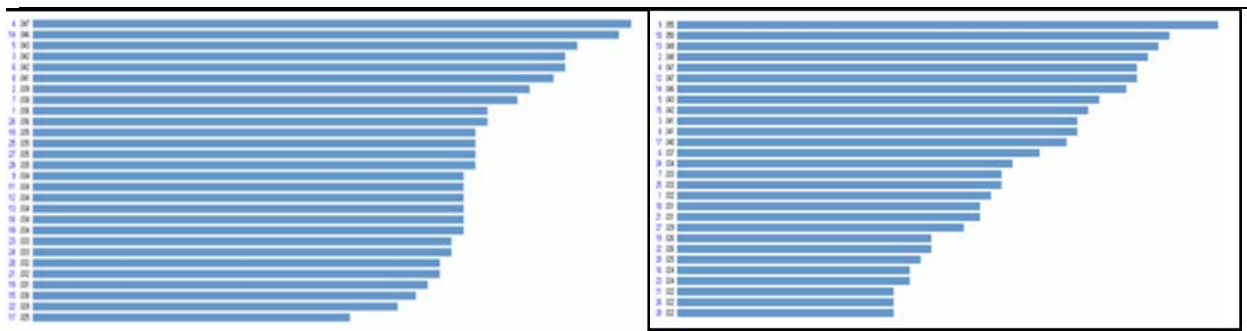
جدول ۲: میانگین داده‌های ابعاد اقتصادی، اجتماعی، محیطی بر اساس نظر نخبگان 2020 Research Findings, Source

ابعاد	اقتصادی	اجتماعی	محیطی
اقتصادی	۲,۷۴۳	۱,۱۷۵۳۵	
اجتماعی		۱,۹۸۸۷۳*	
محیطی			

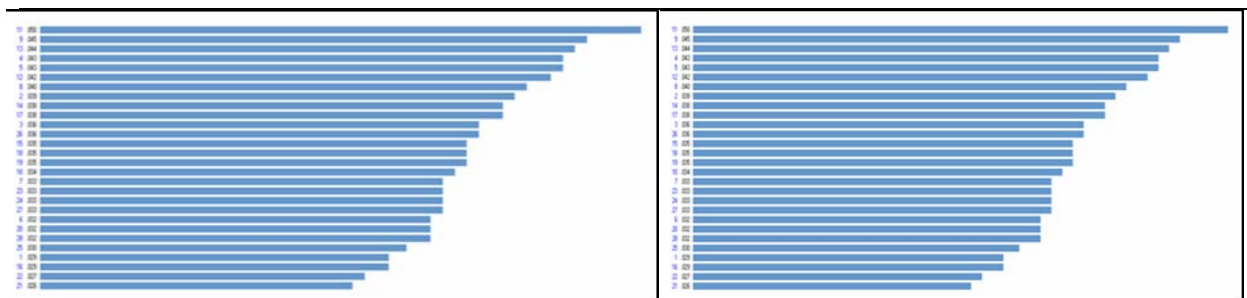
مقادیر ستاره‌دار نشانه عکس بودن هستند

egtesadi	.456	
mohiti	.368	
ejtemayi	.176	
Inconsistency = 0.00271 with 0 missing judgments.		

نمودار ۱: وزن ابعاد بر اساس نظرات نخبگان 2020 Research Findings, Source

نمودار ۲: وضعیت روستاها از بعد اقتصادی 2020 Research Findings, Source

نمودار ۳: وضعیت روستاها از بعد اجتماعی 2020 Research Findings, Source

▪ محاسبه وزن ابعاد و شاخص‌ها

بر اساس مقایسات زوجی انجام گرفته وزن ابعاد و شاخص‌های تحقیق به شکل، جدول شماره ۲ است و نمودارهای ۴-۱ است چنانچه مشاهده می‌شود از بین ابعاد مورد بررسی بعد اقتصادی با وزن ۰/۴۶۵/مهم‌ترین بعد در ارزیابی پایداری روستایی شناخته شده و پس از آن بعد محیطی با وزن ۰/۳۶۸/و در نهایت کمترین وزن به بعد اجتماعی اختصاص یافت که معادل ۰/۱۷۶/است از بین شاخص‌های اقتصادی شاخص امنیت غذایی با امتیاز ۰/۳۷۰/بیشترین وزن را به خود اختصاص داده و از بین شاخص‌های محیطی حفاظت از چشم‌اندازهای طبیعی با امتیاز ۰/۲۰۰/و در شاخص اجتماعی اعتماد با امتیاز ۰/۱۸۵/بیشترین امتیاز را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳: سطح‌بندی پایداری روستاها بر اساس نظرات ساکنین Source: Research Findings, 2020

ردیف	نام روستا	امتیاز اقتصادی	امتیاز اجتماعی	امتیاز محیطی	امتیاز پایداری
۱	بدرآباد	۳,۱۷	۴,۱۸	۳,۱۴	۰,۰۴۵
۲	سرا	۳,۵۳	۳,۷۳	۲,۷۵	۰,۰۴۴
۳	کانی جشنی	۳,۰۰	۴,۰۲۹	۳,۰۸	۰,۰۴۳
۴	خرده لوکی	۳,۱۶	۴,۱۰	۲,۶۳	۰,۰۴۳
۵	اسلام‌آباد	۳,۱۸	۳,۷۱	۲,۷۲	۰,۰۴۲
۶	ایچی	۳,۱۲	۳,۳۶	۲,۸۷	۰,۰۴۲
۷	قهرآباد	۳,۳۲	۳,۳۳	۲,۶۱	۰,۰۴۲
۸	ملقرنی	۲,۹۸	۳,۹۳	۲,۶۴	۰,۰۴۰
۹	کانی کبود	۲,۹۲	۳,۹۰	۲,۹۵	۰,۰۳۹
۱۰	کهریزه	۳,۳۸	۳,۴۱	۲,۲۳	۰,۰۳۹
۱۱	دره پنه دان	۲,۷۳	۳,۹۳	۲,۵۷	۰,۰۳۸
۱۲	میرده	۳,۰۰	۳,۰۹	۲,۸۰	۰,۰۳۷
۱۳	گاو شله	۲,۵۶	۳,۶۷	۲,۵۵	۰,۰۳۵
۱۴	سسته	۲,۷۳	۲,۱۷	۲,۸۳	۰,۰۳۵
۱۵	بسطام	۲,۶۴	۳,۳۳	۲,۵۵	۰,۰۳۵
۱۶	عرب اوغلی	۲,۵۳	۳,۴۵	۲,۳۵	۰,۰۳۳
۱۷	قشلاق مله	۲,۲۹	۳,۳۷	۳,۲۵	۰,۰۳۳
۱۸	مرخز	۲,۳۷	۳,۴۳	۲,۶۵	۰,۰۳۳
۱۹	چاپان سفلی	۲,۴۲	۳,۴۸	۲,۳۳	۰,۰۳۳
۲۰	کندلان	۲,۳۸	۳,۴۲	۲,۵۶	۰,۰۳۳
۲۱	سسته	۲,۱۸	۳,۲۱	۲,۷۸	۰,۰۳۱
۲۲	گلته	۲,۱۲	۳,۴۴	۲,۵۶	۰,۰۳۰
۲۳	نوبهار	۲,۴۰	۳,۲۹	۲,۳۷	۰,۰۳۰
۲۴	مازوجدار	۲,۰۹	۳,۵۳	۲,۶۴	۰,۰۳۰
۲۵	کوپه قران	۲,۱۶	۳,۲۲	۲,۶۱	۰,۰۲۹
۲۶	قوره دره	۲,۱۰	۳,۳۶	۲,۸۱	۰,۰۲۹
۲۷	تیکانلو	۳,۰۸	۳,۴۶	۲,۴۷	۰,۰۲۹
۲۸	چاپان علیا	۲,۳۶	۳,۰۸	۲,۲۹	۰,۰۲۸

جدول ۴: رتبه بندی روستاها بر اساس بیشترین امتیاز در هر یک از ابعاد Source: Research Findings, 2020

ردیف	نام روستا	امتیاز اقتصادی	امتیاز اجتماعی	امتیاز محیطی
۱	سرا	۰/۵۵		
۲	بدرآباد		۰/۴۷	
۳	قشلاق مله			۰/۵۰

جدول ۵: رتبه بندی روستاها بر اساس کمترین امتیاز در هر یک از ابعاد

ردیف	نام روستا	امتیاز اقتصادی	امتیاز اجتماعی	امتیاز محیطی
۱	تیکانلو	/۰۲۲		
۲	سته		/۰۲۵	
۳	مازوجدار			/۰۲۶

جدول ۶: رتبه بندی روستاها در حوزه نفوذ مستقیم ۲۰۲۰ Source: Research Findings, 2020

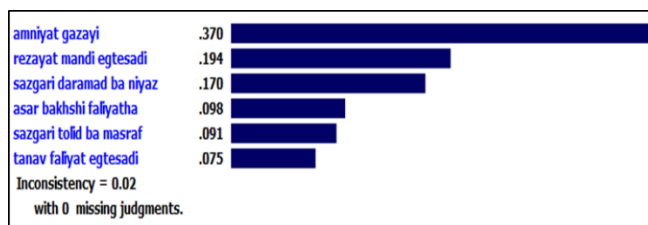
ردیف	نام روستا	امتیاز اقتصادی	امتیاز اجتماعی	امتیاز محیطی	امتیاز کل	رتبه کل
۱	بدر اباد	/۰۴۷	/۰۴۷	/۰۴۳	/۰۴۵	۱
۲	قشلاق مله	/۰۲۲	/۰۳۴	/۰۵۰	/۰۳۳	۱۴

جدول ۷: رتبه بندی روستاها در حوزه نفوذ غیرمستقیم ۲۰۲۰ Source: Research Findings, 2020

ردیف	نام روستا	امتیاز اقتصادی	امتیاز اجتماعی	امتیاز محیطی	امتیاز کل	رتبه کل
۱	میرده	/۰۴۲	/۰۳۰	/۰۳۵	/۰۳۷	۱
۲	چاپان علیا	/۰۲۶	/۰۲۹	/۰۲۷	/۰۲۸	۱۴

وزن شاخص‌های بعد اقتصادی

با عنایت به وزن هر یک از ابعاد اصلی به تعیین اوزان هر یک از شاخص‌های اصلی بعد اقتصادی پرداختیم که بر این اساس و بر اساس نظرات ساکنین و در میان شاخص‌های ارزیابی پایداری روستایی امنیت غذایی با امتیاز ۰/۳۷۰ بیشترین وزن را به خود اختصاص داده است، در حالی که از نظر پاسخ گویان شاخص تنوع فعالیت‌های اقتصادی با امتیاز ۰/۰۷۵ اهمیت کمتری داشته اند(نمودار ۵).

نمودار ۵: تعیین وزن هر یک از شاخص‌های بعد اقتصادی بر اساس نظرات ساکنین ۲۰۲۰ Source: Research Findings, 2020

وزن شاخص‌های بعد اجتماعی

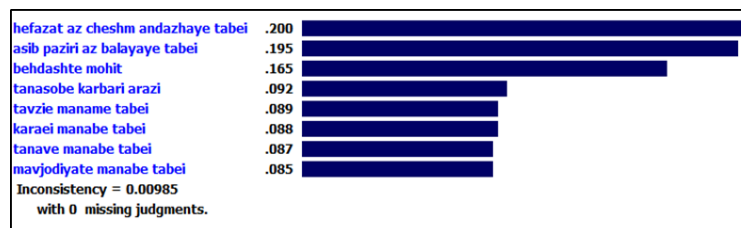
با توجه به وزن هر یک از شاخص‌های اصلی بعد اجتماعی و بر اساس نظرات ساکنین و در میان شاخص‌های ارزیابی پایداری روستایی اعتماد اجتماعی با امتیاز ۰/۱۸۵ بیشترین وزن را به خود اختصاص داده است، در حالی که از نظر پاسخ گویان شاخص تعلق مکانی با امتیاز ۰/۰۷۸ اهمیت کمتری داشته اند(نمودار ۶).

نمودار ۶: تعیین وزن هر یک از شاخص‌های بعد اجتماعی بر اساس نظرات ساکنین ۲۰۲۰ Source: Research Findings, 2020

وزن شاخص‌های بعد محیطی

همچنین با توجه به وزن هر یک از شاخص‌های اصلی بعد محیطی و بر اساس نظرات ساکنین و در میان شاخص‌های ارزیابی پایداری روستایی حمایت از چشم اندازه‌های طبیعی با امتیاز ۰/۲۰۰/بیشترین وزن را به خود اختصاص داده است، در حالی که از نظر پاسخگویان شاخص موجودیت منابع طبیعی با امتیاز ۰/۸۵/اهمیت کمتری داشته اند(نمودار ۷).

نمودار ۷: تعیین وزن هر یک از شاخص‌های بعد محیطی بر اساس نظرات نخبگان (Source: Research Findings, 2020)

جدول ۷: رتبه‌بندی شاخص‌ها بر اساس بیشترین امتیاز در هر یک از ابعاد (Source: Research Findings, 2020)

ردیف	شاخص اقتصادی	شاخص اجتماعی	شاخص محیطی
۱	امنیت غذایی	اعتماد	حفاظت از چشم اندازه‌های طبیعی
۲	۰/۳۷۰	۰/۱۸۴	۰/۲۰۰

جدول ۸: رتبه بندی شاخص‌ها بر اساس کمترین امتیاز در هر یک از ابعاد (Source: Research Findings, 2020)

ردیف	شاخص اقتصادی	شاخص اجتماعی	شاخص محیطی
۱	تنوع فعالیت اقتصادی	تعلق مکانی	موجودیت منابع طبیعی
۲	۰/۰۷۵	۰/۰۷۹	۰/۰۸۵

پاسخ سؤالات

سوال (۱)

برای تعیین سطح پایداری در روستاهای حوزه نفوذ شهر میانی سقز از نتایج تکنیک ahp استفاده شد برای تعیین سطوح توسعه ابتدا یک وضعیت ایده آل (گزینه ای فرضی حائز بهترین شرایط ممکن) و یک وضعیت حداقل (گزینه ای فرضی حایز بدترین شرایط ممکن) تعریف شد بر این اساس گزینه با شرایط ایده ال حائز امتیاز ۰/۰۶۵ و گزینه حائز بدترین شرایط ۰/۰۰۰ امتیاز بدست می‌آورد با این دامنه تغییرات اگر ما سطوح توسعه را در سه سطر مطرح کنیم دامنه طبقات به شکل جدول زیر خواهد بود

جدول ۹: وضعیت پایداری (Source: Research Findings, 2020)

وضعیت پایداری	دامنه تغییرات
پایداری ضعیف	۰-۰/۲۱,۶
پایداری متوسط	۰/۲۱,۶-۰/۴۳,۳
پایداری قوی	۰/۴۳,۳-۰/۶۵

بر مبنای جدول شماره ۴ (رتبه بندی) توزیع امتیاز پایداری برای روستاها از مقدار ۰/۲۱,۶ تا ۰/۴۳,۳ می‌باشد و چنانچه ملاحظه می‌شود تمامی روستاهای مورد مطالعه در سطح متوسط قرار می‌گیرند و بر این اساس جواب سوال اول به دست آمده و می‌توان گفت که وضعیت پایداری روستاهای مورد مطالعه براساس بررسی انجام یافته در حد متوسطی قرار دارد.

(سوال ۲)

به نظر می‌رسد روستاهای واقع در حوزه نفوذ مستقیم شهر سقز نسبت به روستاهای واقع در حوزه نفوذ غیرمستقیم آن از سطح پایداری بیشتری برخوردارند.

پایداری روستاهای واقع در حوزه نفوذ مستقیم و غیرمستقیم به صورت مقایسه ای ارزیابی می‌شود نتایج حاصل به صورت (جدول ۴) است. در جدول اول میانگین چنانچه ملاحظه می‌شود (جدول نتیجه آزمون) هر چند از نظر میانگین اختلاف اندکی بین ۲ گروه از روستاها مشاهده می‌شود (میانگین پایداری روستاهای حوزه نفوذ مستقیم ۰/۰۳۹۸۵۷ و میانگین پایداری روستاهای حوزه نفوذ غیرمستقیم ۰/۰۳۱۵۷۱ است).

Source: Research Findings, 2020 t- Independent Samples Test جدول ۱۰: آزمون

	VAR00004N Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
VAR000021.00	14.039857	0.0039195	.0010475
2.00	14.031571	0.0027656	.0007391

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		95% Confidence Interval of the Difference			
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	(2-Mean Difference)	Std. Error Difference	Lower	Upper
VAR00002Equal variances assumed	1.431	.242	6.46326		.000	.0082857	.0012820	.0056504	.0109210
VAR00002Equal variances not assumed			6.46323	373	.000	.0082857	.0012820	.0056359	.0109355

اما بر اساس نتایج آزمون T نتیجه آزمون معناداری نرم افزار spss ۲۴/۲ می‌باشد که بر اساس آن جواب سوال اینگونه است که می‌توان ادعا نمود که اختلاف معناداری از نظر آماری بین ۲ گروه از روستاها وجود ندارد و روستاهای ۲ گروه از وضعیت تقریباً مشابهی از نظر توسعه پایدار روستایی برخوردارند.

(سوال ۳)

نقش مولفه‌های مختلف پایداری در روستاهای واقع در حوزه نفوذ شهر میانی سقز متفاوت می‌باشد؛ به نظر می‌رسد مولفه‌های اقتصادی و اجتماعی در پایداری روستاها پایدارتر باشند.

برای تعیین نقش مولفه‌ها در پایداری روستاهای حوزه نفوذ شهر میانی سقز از نتایج تکنیک ahp استفاده شد بر این اساس با استفاده از جمع آوری نظر نخبگان در نرم افزار Expert choic مشخص شد که نقش مولفه اقتصادی با امتیاز ۰/۴۵۶/ بالا ترین امتیاز را بدست آورد و مولفه اجتماعی با امتیاز ۰/۱۷۶/ کمترین امتیاز و مولفه محیطی با امتیاز ۰/۳۶۸/ حد وسط امتیازها را کسب کرد که این امتیازها نشان می‌دهد تاثیرگذاری مولفه‌ی اقتصادی در سوال سوم قابل قبول است اما تاثیر گذاری مولفه‌ی اجتماعی در سوال سوم قابل قبول نیست.

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهش

سهم نواحی روستایی از جمعیت کشور، طی سال‌های ۱۲۸۰ الی ۱۳۹۰، از ۷۹ به ۲۹ درصد رسیده است و این میزان در سال ۲۰۵۰، به ۱۶ درصد خواهد رسید. هرچند جمعیت روستایی کشور به دلیل برنامه‌های نامناسب و سوگیری به سمت نواحی شهری و صنایع بزرگ و نیز دامن زدن بر تبدیل روستاها به شهر در حال کاهش بوده است، ولی

مقایسه جمعیت روستایی کنونی ایران با جمعیت کل بسیاری از کشورهای دنیا، اهمیت این جمعیت را به خوبی برای سیاستگذاران آشکار می‌کند. جمعیت روستایی ایران تنها حدود ۲ میلیون نفر کمتر از کل جمعیت کشور استرالیا بوده است. لذا مدیریت و بهبود کیفیت زندگی این تعداد قابل توجه از شهروندان، نیازمند برنامه‌ریزی جدی و هدفمند و تدوین راهبردهای مناسب و هماهنگ‌کننده در راستای استقرار متوازن جمعیت کشور در پهنه سرزمین است. به طور کلی ضرورت توجه به توسعه روستایی ناشی از عوامل زیر است:

- ۱- توسعه کشاورزی
  - ۲- توزیع بهینه جمعیت
  - ۳- استفاده از ظرفیت‌های تولیدی
  - ۴- بازسازی ظرفیت‌های تولیدی
  - ۵- بازسازی اقتصاد کشور
  - ۶- عدالت اجتماعی، رفع فقر و محدودیتهای اجتماعی.
- توسعه با شرایطی همراه است که عبارتند از:
- ۱- میزان زیاد و پایدار پس اندازهای داخلی
  - ۲- سرمایه گذاری بخش عمده ای از آن پس اندازها در صنایعی که به جای فناوری‌های کار اندوز از فناوری‌های کاربر بهره می‌گیرند
  - ۳- میزان نسبتاً کم رشد جمعیت
- در بیشتر کشورهای کمتر توسعه یافته کنونی، معدودی از این شرایط وجود دارد. میزان پس اندازها معمولاً پایین است، و پس اندازها نه برای تولید صنعتی بلکه برای زمین، اموال غیر منقول شهری یا تجارت سرمایه گذاری می‌شوند. و سرمایه‌های داخلی به میزان قابل ملاحظه ای به مکان‌های امن در کشورهای صنعتی در آن سوی مرزها سرازیر می‌شود.

از جمله ملزومات توسعه و آبادانی کشور، توسعه پایدار در مناطق روستایی است. چرا که خودکفایی و توانمندی روستا، به مثابه کانون تولید و ارزش آفرینی، افزایش تولید ثروت ملی از یک سو و کاهش بسیاری از آسیب‌های اجتماعی از سوی دیگر را به دنبال خواهد داشت. با این وجود، اخبار و آمارهای مربوط به روستاهای کشور، گویای وضعیت نگران-کننده اقتصادی-اجتماعی مناطق روستایی است. افزایش موج مهاجرت، گسترش حاشیه نشینی و آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن شاهد این مدعاست. از چند سده اخیر و با رشد پرشتاب صنعت و فناوری در جهان، عقب ماندگی مناطق روستایی بیشتر عیان گردیده است. از آن جایی که عموماً روستاییان نسبت به شهرنشینان دارای درآمد کمتری هستند و از خدمات اجتماعی ناچیزی برخوردار هستند، اقشار روستایی فقیرتر و آسیب پذیرتر محسوب می‌شوند که بعضاً منجر به مهاجرت آنان به سمت شهرها نیز می‌شود. علت این امر نیز پراکندگی جغرافیایی روستاها، نبود صرفه اقتصادی برای ارائه خدمات اجتماعی، حرفه‌ای و تخصصی نبودن کار کشاورزی

(کم‌بودن بهره‌وری)، محدودیت منابع ارضی (در مقابل رشد جمعیت) و عدم مدیریت صحیح مسئولان بوده است. به همین جهت، برای رفع فقر شدید مناطق روستایی، ارتقای سطح و کیفیت زندگی روستائیان، ایجاد اشتغال و افزایش بهره‌وری آنان، تمهید توسعه روستایی متولد گردید.

بنا بر تعریف، برنامه‌های توسعه روستایی، جزئی از برنامه‌های توسعه هر کشور محسوب می‌شوند که برای دگرگون‌سازی ساخت اجتماعی-اقتصادی جامعه روستایی بکار می‌روند. اساساً حوزه‌های روستایی به‌عنوان قاعده نظام از نظر سکونت و فعالیت ملی، نقش مهمی در توسعه ملی ایفا می‌کنند، چرا که توسعه پایدار سرزمین در گرو پایداری نظام روستایی به‌عنوان زیر نظام تشکیل دهنده نظام سرزمین است، و پایداری فضاها را روستایی در ابعاد مختلف می‌تواند نقش موثری در توسعه منطقه ای و ملی داشته باشد. حال اگر به دلایلی در روند پیشرفت و توسعه فضاها روستایی وقفه ای ایجاد شود، به گونه ای که نظام روستایی قادر به ایفای نقش سازنده خویش در نظام ملی و سرزمینی نباشد، در آن صورت آثار و پیامدهای مسایل روستایی در حوزه‌های شهری و در نهایت در کلیت سرزمین گسترش می‌یابد. از این رو باید به این موضوع اذعان نمود که توسعه پایدار و یکپارچه ملی معطوف به توسعه پایدار در سطوح منطقه ای، شهری و روستایی است. متأسفانه شواهد و تجربیات نشان می‌دهد که به حق و وظیفه توسعه جوامع و فضاها روستایی، به تناسب سهم، جایگاه و کارکرد آن در اقتصاد ملی، کم توجهی شده و حوزه‌های روستایی در شرایطی کاملاً نابرابر از جهت دسترسی به فرصتها و منافع حاصل از رشد و توسعه قرار نگرفته اند. از این رو تعدیل نابرابری‌های اجتماعی-اقتصادی و سرزمینی در جهت بالندگی جوامع روستایی و تسهیل رشد و ارتقای این جوامع، ضرورتی اساسی و اجتناب ناپذیر محسوب می‌شود.

این گونه برنامه‌ها را که دولت‌ها و یا عاملان آنان در مناطق روستایی پیاده می‌کنند، دگرگونی اجتماعی براساس طرح و نقشه نیز می‌گویند. این امر در میان کشورهای جهان سوم که دولت‌ها نقش اساسی در تجدید ساختار جامعه به منظور هماهنگی با اهداف سیاسی و اقتصادی خاصی به عهده دارند، مورد پیدا می‌کند. از سوی دیگر توسعه روستایی را می‌توان عاملی در بهبود شرایط زندگی افراد متعلق به قشر کم درآمد ساکن روستا و خودکفاسازی آنان در روند توسعه کلان کشور دانست. کشورها و مناطق مختلف جهان، متناسب با شرایط و اولویت‌ها، رویکردها و استراتژی‌های توسعه روستایی متفاوتی را در پیش گرفته‌اند. قطعاً نمی‌توان بدون در نظر گرفتن تجربیات جهانی در این زمینه و با تمرکز صرف بر اشتغالزایی در روستاها (بدون در نظر گرفتن استراتژی توسعه روستایی) توفیق چندانی بدست آورد (که پایدار و ماندگار نیز باشد). چون اشتغالزایی و کارآفرینی در فضایی مستعد رخ می‌دهد و بدون وجود آن فضا عملاً نمی‌توان متوقع موفقیتی پایدار بود.

منظور از توسعه روستایی عموماً فرایند ارتقای کیفیت زندگی و وضعیت اقتصادی مردمی است که در نواحی نسبتاً منزوی و با تراکم جمعیت کم زندگی می‌کنند. به طور سنتی توسعه روستایی بر بهره‌گیری از منابع طبیعی سرزمینی نظیر کشاورزی و جنگل‌داری متمرکز بوده است. به هر روی، تغییرات در شبکه‌های تولیدی جهانی و شهری شدن

فزاینده خصوصیات نواحی روستایی را تغییر داده است. افزایش گردشگری، تولیدهای خاص، و تفریحات جایگزین استخراج منابع و کشاورزی به عنوان محرک‌های اصلی اقتصادی شده‌اند.

بانک جهانی، توسعه روستایی را چنین تعریف می‌کند: توسعه روستایی، راهبردی است که برای بهبود زندگی اقتصادی و اجتماعی روستاییان فقیر تدوین شده است. در گذشته بعضی مدیران و سیاست‌گذاران امر توسعه، صرفاً بر توسعه کشاورزی متمرکز می‌شدند که امروز نتایج نشان داده است که توسعه روستایی صرفاً از این طریق محقق نمی‌شود. روستا جامعه‌ای است که دارای ابعاد اجتماعی مختلف است و نیازمند توسعه همه جانبه (یعنی توسعه روستایی) است نه صرفاً توسعه کسب و کار و نظامی به نام کشاورزی. هرچند باید گفت که از طریق توسعه کشاورزی موفق نیز الزاماً توسعه روستایی محقق نمی‌شود. چون اولاً فواید توسعه کشاورزی عاید همه روستاییان نمی‌شود (بیشتر عاید زمین‌داران، بخصوص مالکان بزرگ، می‌شود)، ثانیاً افزایش بهره‌وری کشاورزی باعث کاهش نیاز به نیروی انسانی می‌شود (حداقل در درازمدت) و این خود باعث کاهش اشتغال روستاییان و فقر روزافزون آنان و مهاجرت بیشتر به سمت شهرها می‌شود. سکونت‌گاه‌های انسانی به عنوان نظام‌های جغرافیایی، متأثر از عوامل و نیروهای فضا ساز در یک فرآیند زمانی-مکانی بوجود آمده و همواره تحت تأثیر فرآیندهای درونی و بیرونی (اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، محیطی - اکولوژیکی) در حال تغییر و تحول بوده‌اند. در این میان سکونت‌گاه‌های روستایی هم به عنوان جزئی از نظام‌های جغرافیایی که متشکل از اجزاء مرتبط به هم می‌باشد متأثر از موقعیت و جایگاه مکانی - فضایی، نحوه تعامل یا ارتباط (ارتباط درونی و بیرونی) خود در گذر زمان، همواره دستخوش تحولاتی شده‌اند. حوزه ه نفوذ شهرهای میانی از جمله حوزه‌هایی است که بواسطه نظام متفاوت روابط مختلف سکونتگاهی و حضور و جریان نیروهای مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، سیمایی متفاوت را به کانونهای روستایی خود بخشیده‌اند. این تحقیق با طرح سؤالاتی در زمینه سازوکار و نحوه اثرگذاری شهرمیانی سقز بر روی پایداری روستاها و مقایسه ابعاد آن آغاز گردید و در فرایند انجام کار سعی شد تا به صورت انسجام یافته و نظام مند بدانها پاسخ داده شود. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل‌های مرتبط با پایداری سکونت‌گاه‌های روستایی حوزه نفوذ شهر میانی سقز نشان داد که این روستاها از پایداری بالایی برخوردار نیستند بر اساس نتایج می‌توان گفت روستاها در سطح متوسطی قرار دارند و در حوزه‌های اقتصادی و محیطی پایداری امتیاز بیشتری از حوزه اجتماعی کسب کرده است.

References

- Taqvaei, Massoud and Reza Mokhtari Malek Abadi (2004) Urban Management in Medium Cities, Journal of Municipalities, No. 61.
- Hatami Nejad, Hossein. Pourhossein, Hamid. Mohammadpour, Saber. Manouchehri Miandoab, Ayub, 2011, Performance Analysis. Space of the central city of Marand in the city of Marand, Human Geographical Research, No. 78.
- Shokooi, Hossein and Ashraf Sadat Bagheri (1998) Functioning of Middle Cities in Regional Development: The Case of Najafabad and Khomeini Shahr, Modares Magazine, No. 8.
- Sarami, Hossein (2006) Center for the Relationship between City and Village Geographical Research Quarterly No. 77 Article No. 649.

- Farahani, Hossein 2006 Sustainability Assessment in Rural Areas with Emphasis on Social and Economic Factors, Case Study of Tafresh County, PhD Thesis, University of Tehran, Faculty of Geography, Tehran Human Geography Department, Farhangabadiha 2006.
- Karim, Mohammad Hossein, Hashemi, Abolhassan, 2009, A survey of villagers on the challenges of sustainable rural development: a case study of Saruq village, Arak city, Rural Quarterly and Development, Vol. 12, No. 2, pp. 178-155.
- Statistics Center of Iran 1365-1375-1385-1390.
- Mohammadi Khabazan, Majid (1991) Population characteristics of medium cities, Program and Budget Organization, Journal of Architecture and Urban Planning, No. 11 and 12
- Yari, Aristotle et al., 2011, Assessment and Sustainability Assessment of Rural Areas of Tehran, Rural Research, Second Year, No. 4, pp. 89-122.-Bond.R integrated impact assessment for sustainable development world development vol 29.no62001p101
- Hackenberg, R. A., (1982) Diffuse Urbanization and The Resource Intermediate Frontier, (Paper for Expert Group Meeting on The Role of Small and Intermediate Cities in Development U.N), Center for Rage, Dev. t Nagoya.
- Ward nail (2000) the nature of rural development toward sustainable integratrd policy in europ IEEP p50